

Алёна Устенко

**СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС "БЫВШИХ ЛЮДЕЙ" УССР В 1920–1930-Х ГГ.:
ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Исследуется историографический аспект положения представителей бывших привилегированных классов Украины после событий революции 1917 г., которые оказались отстраненными от привычной социально-культурной и политической жизни. Они составляли большую часть населения страны и оказались искусственно объединены советской властью в единую категорию с символическим названием "бывшие люди" или просто "бывшие".

Ключевые слова: "бывшие люди", "чужие", "враждебные элементы", лишены, "социально опасные".

Alyona Ustenko

**THE SOCIAL STATUS OF "FORMER PEOPLE" USSR IN THE 1920–1930S.:
HISTORIOGRAPHIC ASPECT**

Explores the historical aspect of the position of representatives of former privileged classes of Ukraine after the events of the revolution of 1917, which have been excluded from the usual socio-cultural and political life. They were a large part of the population and were artificially shaped by the Soviet power in a single category under symbolic title "former people" or simply "former".

Key words: "former people", "strangers", "hostile elements", "pozbavlenetsy", "dangerous".

УДК 94(477)

Оксана Потіха

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УНДО: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Стаття присвячена аналізу неопублікованих архівних документів, що висвітлюють суспільно-політичну діяльність Українського національно-демократичного об'єднання – однієї з найвпливовіших легальних політичних партій Західної України 1925–1939 рр.

Ключові слова: УНДО, політичне життя, політична партія, архівні матеріали, програмні документи.

Партійно-політичне життя Західної України міжвоєнного періоду ХХ ст. було особливо багатограним, адже в краї співіснували політичні партії та організації практично всіх ідеологічних напрямів. Домінуючу роль у формуванні ідеології українського руху в міжвоєнній Польщі відіграло Українське національно-демократичне об'єднання (далі – УНДО), яке виникло у 1925 р. в результаті злиття Української народно-трудова партії (далі – УНТП), Української партії національної роботи (далі – УПНР) і частини Української парламентської репрезентації (далі – УПР), ставши провідною українською політичною партією Західної України другої половини 1920–1930 рр., репрезентантом українців краю на міжнародній арені.

В умовах польського владного режиму, перебуваючи на легальному становищі, виражаючи національні інтереси українського народу, УНДО відіграло провідну роль у боротьбі за українську державність. Партія не визнавала законності польського панування на західноукраїнських землях і проголосила кінцевою метою своєї діяльності побудову самостійної, соборної, незалежної української держави. Досвід УНДО набуває особливої актуальності у контексті сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні.

Потреба вивчення історії УНДО зумовлена наявністю невеликої кількості наукових праць, котрі б цілісно досліджували діяльність націонал-демократів. Тому аналіз джерельної бази дослідження даної проблеми сьогодні становить значний науковий інтерес. Межі джерельної бази, її склад і характер визначаються проблематикою і характером дослідження.

Детальний і всебічний аналіз діяльності УНДО на території Західної України упродовж 1925–1939 рр. базується на вивченні виявлених і опрацьованих історичних джерел. Відповідно до джерелознавчих вимог їх умовно можна поділити на архівні документи і матеріали, опубліковані джерела, мемуарну літературу, спогади тогочасних українських громадсько-політичних діячів, матеріали періодичних видань.

Метою цього дослідження є комплексне, об'єктивне висвітлення й аналіз однієї з найважливіших груп джерел – архівних документів і матеріалів, які висвітлюють теоретико-

ідеологічні засади УНДО та основні напрями організаційно-практичної діяльності її членів в умовах національно-визвольної боротьби західноукраїнського населення у міжвоєнний період.

Основу джерельної бази складають документи і матеріали, що зберігаються в установах Національного архівного фонду України. Найбільшу їх кількість виявлено і опрацьовано у Центральному державному історичному архіві України в м. Львові (далі – ЦДІАЛ України), Державних архівах Тернопільської, Львівської та Івано-Франківської областей, Національній бібліотеці у Варшаві (Biblioteka Narodowa, Warszawa).

Найбільше джерел з історії УНДО знаходиться у ЦДІАЛ України. Найвагомішу роль у дослідженні відіграли неопубліковані документи і матеріали фонду 344 Українського національно-демократичного об'єднання [1–52], який містить 596 справ. Значна кількість його документів відображає діяльність партії за 1925–1939 рр. Це – статuti, положення, обіжники, інструкції, відозви, комунікати, меморіали, матеріали з'їздів та зборів, звітні і статистичні відомості. Ці документи також характеризують роботу міських та повітових організацій УНДО. Участь партії у виборчих кампаніях до польського парламенту, до міських, громадських та сільських рад розкривають інструкції, діаграми, статистичні дані, списки кандидатів, списки членів виборчих комісій, виборців та інші документи головного виборчого комітету. Видавнича і пропагандистська діяльність членів партії представлена численними працями, статтями, повідомленнями, які надсилалися до друкованих органів УНДО.

Співробітництво з українськими товариствами та організаціями розкриває листування з ними, а також статuti, звіти, які, очевидно, надсилалися до партії з метою ознайомлення з їх роботою. Одну з найменших груп документів становлять справи стосовно персональних питань членів партії, які розглядалися партійним судом. У фонді зберігаються списки, журнали, карточки обліку, анкети, партійні квитки членів партії, а також звіти, журнали, рахунки та інші документи, які розкривають фінансово-господарську діяльність УНДО.

Важливим джерелом для вивчення основних напрямів діяльності ундовських парламентаріїв упродовж 1922–1939 рр. є матеріали фонду 392 Української парламентської репрезентації (далі – УПР) у польському сеймі та сенаті [53–57], який містить 66 справ. Вони містять тексти промов послів і сенаторів, інтерпеляції (запити), внесення, законопроекти, скарги, листування та інші документи.

Значну кількість неопублікованих документів і матеріалів про різноманітні аспекти діяльності партії знаходиться у персональних фондах видатних громадсько-політичних діячів. Унікальними за своєю новизною та інформаційною насиченістю є документи одного з найбільших персональних фондів архіву – фонду 359 Осипа Назарука [58–59]. Особливо цінними для цього дослідження є матеріали щодо підготовки та організації Всеукраїнського національного конгресу (ВУНК) за 1934–1937 рр. Зокрема, це протоколи засідань підготовчої комісії за вересень-грудень 1934 р., підготовчої конференції, проведеної 24–28 грудня 1934 р., політичні програмні тези ВУНК, а також матеріали з роботи підготовчого конгресового комітету. Деякі відомості про діяльність УНДО знаходяться у фонді 358 митрополита А. Шептицького [60], фонді 348 товариства "Просвіта" [61–62], 309 – Наукового товариства імені Т. Шевченка [63], та 408 – Греко-католицького митрополичого ординаріату [64].

Важливим джерелом для дослідження діяльності УНДО зазначеного періоду є фонд 205 Прокуратури апеляційного суду [65–70]. Його матеріали становлять більше 3 тис. одиниць зберігання (у роботі згадуються лише деякі з них) і містять акти звинувачення, листування, оперативні донесення, повідомлення, інформації про звіти державної поліції про суспільно-політичну ситуацію, повідомлення прокурорів окружних судів про конфіскацію друкованих видань, а також матеріали судових процесів проти депутатів польського сейму та сенату Г. Тершаковця, О. Луцького, І. Заваликута, Л. Куницького, С. Кузика, О. Яворського, В. Целевича, Д. Левицького, Л. Макарушки, Д. Паліва, В. Загайкевича та інших, проти осіб, звинувачених у приналежності до національних партій та організацій.

Деякі матеріали з діяльності ундовських послів містяться у колекції документів про діяльність урядів і армій УНР та ЗУНР (ф. 581) [71–72]. Чимало цікавої інформації, що стосується взаємин УНДО з громадськими організаціями краю, міститься у фондах 319 "Союзу українок" [73–76], 449 "Народної торгівлі" [77] та 762 – "Центросоюзу" [78]. У фондах редакції газети "Діло" (ф. 779) [79–80] знаходяться матеріали про діяльність ундовських парламентаріїв у польському сеймі та сенаті – інтерпеляції, внесення, запити.

Інформація про діяльність місцевих партійних організацій УНДО, їх місце і роль в українському національно-визвольному русі, особливості політики польської влади в краї міститься у численних документах фондів воєводських управлінь та повітових староств Державних архівів Тернопільської, Львівської та Івано-Франківської областей.

Серед фондів Держархіву Тернопільської області найбільша кількість матеріалів стосовно діяльності УНДО та інших політичних партій краю міститься у фонді 231 Тернопільського воєводського управління [81–104], який нараховує понад 4 тис. одиниць зберігання, у фондах 274 Тернопільської воєводської команди державної поліції [105–106], 281 – Борщівської повітової команди державної поліції [107–108]. Серед матеріалів цих фондів – щотижневі та місячні звіти про соціально-економічне та політичне становище в регіоні, донесення, інформації польських державних структур про діяльність УНДО та інших політичних партій та громадських організацій, що діяли на території краю, а також протоколи з'їздів, нарад, обіжники, комунікати, резолюції Народного, Центрального і повітових комітетів партії. Фонди містять інформацію про діяльність УНДО напередодні та під час парламентських виборів міжвоєнного періоду, скарги, запити, інтерпеляції і тексти промов у польському парламенті. Цікаві відомості про участь ундовських послів і сенаторів у передвиборчих вічах, зборах та маніфестаціях знаходимо у фондах 3 Тернопільського повітового староства [109–110], 294 – Філії українського товариства "Просвіта" в м. Тернополі [111–113].

Подібні відомості про діяльність місцевих партійних організацій УНДО знаходимо у фондах 2 Станіславського воєводського управління [114–116], 68 – Станіславського воєводського управління державної поліції [117], 226 – прокуратури Станіславського окружного суду [118], 121 – Львівського воєводського управління державної поліції [119–124].

Значну наукову цінність для дослідження діяльності партії становлять матеріали з архіву УНДО Національної бібліотеки у Варшаві. У мікрофільмах однієї з найбільших колекцій документів з історії УНДО вміщено матеріали засідань Центрального комітету УНДО, його комунікати, резолюції і постанови, протоколи засідань секретаріату, президії, езекутиви партії за 1928–1938 рр., а також документи про участь УНДО у парламентських виборах та діяльність повітових і міських організацій партії [125–137]. У мікрофільмах також зосереджено документи про діяльність Української парламентської репрезентації за 1922–1938 рр., зокрема резолюції, комунікати, меморіали УПР, протоколи засідань, конференцій, нарад, промови послів і сенаторів на засіданнях сейму і сенату, їх внесення, скарги, запити, законопроекти та інтерпеляції [138–142]. Надзвичайно позитивним і корисним для дослідження є наявність окремого фонду, присвяченого діяльності УНДО. Опрацьовані архівні матеріали у більшості випадків це – машинописні тексти українською та польською мовами, у меншій мірі – рукописи. І ті і інші потребували всебічного аналізу, зіставлення та перевірки фактів, які в них наводилися.

Архівні джерела комплексного вивчення діяльності УНДО та його ролі у суспільно-політичному житті Західної України упродовж 1925–1939 рр. доповнюються збірниками опублікованих документів і матеріалів, виданих на Україні та в діаспорі, опублікованими партійними документами, законодавчими актами Польської держави, мемуарною літературою та спогадами громадсько-політичних діячів, тогочасними західноукраїнськими та польськими періодичними виданнями. Проте, це тема наступного наукового дослідження.

Таким чином, джерельна база суспільно-політичної діяльності УНДО з одного боку надає можливість дослідити ті чи інші етапи діяльності партії, а з іншого, внаслідок відсутності систематичного архівування паперів "партійного" походження, вона є уривчастою, що вимагає від дослідника не лише залучати інші види та типи джерел, а й проводити постійну пошукову роботу.

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України в м. Львові (далі – ЦДАЛІ України), ф. 344, оп. 1, спр. 1, 13 арк. 2. ЦДАЛІ України, ф. 344, оп. 1, спр. 3, 4 арк. 3. Там само, спр. 6, 8 арк. 4. Там само, спр. 10, 6 арк. 5. Там само, спр. 23, 17 арк. 6. Там само, спр. 29, 37 арк. 7. Там само, спр. 34, 104 арк. 8. Там само, спр. 37а., 8 арк. 9. Там само, спр. 38, 18 арк. 10. Там само, спр. 49, 62 арк. 11. Там само, спр. 51, 6 арк. 12. Там само, спр. 53, 24 арк. 13. Там само, спр. 60, 37 арк. 14. Там само, спр. 68, 7 арк. 15. Там само, спр. 74, 45 арк. 16. Там само, спр. 77, 182 арк. 17. Там само, спр. 80, 61 арк. 18. Там само, спр. 170, 11 арк. 19. Там само, спр. 177, 24 арк. 20. Там само, спр. 190, 36 арк. 21. Там само, спр. 194, 12 арк. 22. Там само, спр. 197, 27 арк. 23. Там само, спр. 198, 134 арк. 24. Там само, спр. 200, 25 арк. 25. Там само, спр. 209, 15 арк. 26. Там само, спр. 214, 20 арк. 27. Там само, спр. 216, 24 арк. 28. Там само, спр. 218, 69 арк. 29. Там само, спр. 219, 103 арк. 30. Там само, спр. 220, 34 арк. 31. Там само, спр. 221, 17 арк. 32. Там само, спр. 224, 25 арк. 33. Там само, спр. 226, 25 арк. 34. Там само, спр. 231, 158 арк. 35. Там само, спр. 236, 31 арк. 36. Там само, спр. 239, 17 арк. 37. Там само, спр. 242, 65 арк. 38. Там само, спр. 246, 35 арк. 39. Там само, спр. 248, 39 арк. 40. Там само, спр. 250, 27 арк. 41. Там само, спр. 251, 7 арк. 42. Там само, спр. 255, 11 арк. 43. Там само, спр. 258, 15 арк. 44. Там само, спр. 260, 19 арк. 45. Там само, спр. 261, 84 арк. 46. Там само, спр. 266, 43 арк. 47. Там само, спр. 284, 3 арк. 48. Там само, спр. 285, 18 арк. 49. Там само, спр. 286, 61 арк. 50. Там само, спр. 518, 5 арк. 51. Там само, спр. 521, 4 арк. 52. Там само, спр. 553, 73 арк. 53. Там само, ф. 392, оп. 1, спр. 8, 25 арк. 54. Там само, спр. 14, 127 арк. 55. Там само, спр. 17, 239 арк. 56. Там само, спр. 21, 178 арк. 57. Там само, спр. 42, 176 арк. 58. Там само, ф. 359, оп. 1, спр. 381, 269 арк. 59. Там само, спр. 409, 10 арк. 60. Там само, ф. 358, оп. 1, спр. 110, 87 арк. 61. Там само, ф. 348, оп. 1, спр. 241, 216 арк.

62. Там само, ф. 348, оп. 1, спр. 354, 5 арк. 63. Там само, ф. 309, оп. 1, спр. 2532, 142 арк. 64. Там само, ф. 408, оп. 1, спр. 592, 97 арк. 65. Там само, ф. 205, оп. 1, спр. 827, 122 арк. 66. Там само, спр. 839, 177 арк. 67. Там само, спр. 840, 11 арк. 68. Там само, спр. 850, 42 арк. 69. Там само, спр. 870, 45 арк. 70. Там само, спр. 948, 301 арк. 71. Там само, ф. 581, оп. 1, спр. 129, 6 арк. 72. Там само, спр. 130, 25 арк. 73. Там само, ф. 319, оп. 1, спр. 32, 129 арк. 74. Там само, спр. 57, 96 арк. 75. Там само, спр. 61а, 10 арк. 76. Там само, спр. 65, 244 арк. 77. Там само, ф. 449, оп. 1, спр. 2, 22 арк. 78. Там само, ф. 762, оп. 1, спр. 2, 39 арк. 79. Там само, ф. 779, оп. 1, спр. 33, 38 арк. 80. Там само, Спр. 34, 48 арк. 81. Державний архів Тернопільської області, ф. 231, оп. 1, спр. 218, 76 арк. 82. Там само, спр. 755, 71 арк. 83. Там само, спр. 1090, 47 арк. 84. Там само, спр. 1365, 52 арк. 85. Там само, спр. 1454, 108 арк. 86. Там само, спр. 1627, 16 арк. 87. Там само, спр. 1629, 13 арк. 88. Там само, спр. 1669, 71 арк. 89. Там само, спр. 1892, 20 арк. 90. Там само, спр. 1893, 65 арк. 91. Там само, спр. 1922, 68 арк. 92. Там само, спр. 1953, 82 арк. 93. Там само, спр. 1954, 124 арк. 94. Там само, спр. 1958, 103 арк. 95. Там само, спр. 1959, 118 арк. 96. Там само, спр. 1964, 92 арк. 97. Там само, спр. 4353, 103 арк. 98. Там само, спр. 4438, 61 арк. 99. Там само, оп. 2, спр. 2928, 2 арк. 100. Там само, оп. 2, спр. 4102, 65 арк. 101. Там само, оп. 3, спр. 91, 41 арк. 102. Там само, спр. 92, 15 арк. 103. Там само, спр. 282, 59 арк. 104. Там само, оп. 6, спр. 1651, 13 арк. 105. Там само, ф. 274, оп. 4, спр. 218, 118 арк. 106. Там само, спр. 246, 183 арк. 107. Там само, ф. 281, оп. 1, спр. 137, 11 арк. 108. Там само, спр. 625, 77 арк. 109. Там само, ф. 3, оп. 1, спр. 211, 105 арк. 110. Там само, спр. 219, 75 арк. 111. Там само, ф. 294, оп. 1, спр. 120, 4 арк. 112. Там само, спр. 123, 6 арк. 113. Там само, спр. 134, 14 арк. 114. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 2, оп. 1, спр. 267, 79 арк. 115. Там само, ф. 2, оп. 1, спр. 409, 123 арк. 116. Там само, спр. 477, 69 арк. 117. Там само, ф. 68, оп. 1, спр. 155, 161 арк. 118. Там само, ф. 226, оп. 1, спр. 9, 84 арк. 119. Державний архів Львівської області, ф. 121, оп. 2, спр. 202, 78 арк. 120. Там само, спр. 235, 19 арк. 121. Там само, оп. 3, спр. 499, 213 арк. 122. Там само, спр. 601, 38 арк. 123. Там само, спр. 636, 153 арк. 124. Там само, спр. 837, 156 арк. 125. Національна бібліотека у Варшаві (НБВ), мікрофільм 68694. Т.І.П, 1165 арк. 126. Там само, мф. 70045, 170 арк. 127. Там само, мф. 70046, 70 арк. 128. Там само, мф. 70047, 312 арк. 129. Там само, мф. 70111, 284 арк. 130. Там само, мф. 70113, 15 арк. 131. Там само, мф. 70114, 50 арк. 132. Там само, мф. 70155, 16 арк. 133. Там само, мф. 70156, 15 арк. 134. Там само, мф. 71751, 356 арк. 135. Там само, мф. 71756, 229 арк. 136. Там само, мф. 71757, 138 арк. 137. Там само, мф. 75611, 105 арк. 138. Там само, мф. 85561, 497 арк. 139. Там само, мф. 85778, 1748 арк. 140. Там само, мф. 86475, 1447 арк. 141. Там само, мф. 86476, 1272 арк. 142. Там само, мф. 86701, 363 арк.

Оксана Потіха

**ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УНДО:
ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКАЯ БАЗА**

Статья посвящена анализу неопубликованных архивных документов, освещающих общественно-политическую деятельность Украинского национально-демократического объединения – одной из самых влиятельных легальных политических партий Западной Украины 1925–1939 гг.

Ключевые слова: УНДО, политическая жизнь, политическая партия, архивные материалы, программные документы.

Oksana Potikha

SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITY UNDO: SOURCE BASIS

This article analyzes the unpublished archival documents, covering social and political activities of the Ukrainian National Democratic Union – one of the most influential legal political parties in Western Ukraine 1925–1939 years

Key words: UNDO, political life, political party, archival materials, policy documents.